

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้ขั้นตอนวิธีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

ในบทนี้ มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้ขั้นตอนวิธีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมไทย ภายใต้กรอบแห่งการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) การประยุกต์หลักขั้นตอนวิธีไปใช้ในชีวิตประจำวัน (๒) การนำขั้นตอนวิธีไปพัฒนาชีวิต (๓) สรุป มีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ การประยุกต์หลักขั้นตอนวิธีไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การประยุกต์หลักขั้นตอนวิธีไปใช้ในชีวิตประจำวัน สิ่งสำคัญ คือ สิ่งปรากฏอยู่ภายในนั้นจะช่วยให้เกิดขั้นตอนวิธีได้นั้นจะต้องปฏิบัติเพื่อลด ละ เลิก และรู้เท่าทันกิเลส ขั้นตอนวิธีจึงช่วยจัดโลภะ โทสะ และโมหะ ในชีวิตของตนได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ ขั้นตอนวิธีช่วยจัดโลภะในชีวิต

การประยุกต์ใช้หลักธรรมขั้นต้นเพื่อจัดโลภะออกจากจิตใจนั้น โดยต้องนำมาปรับใช้กับตนเองก่อนและปฏิบัติต่อคนอื่น ที่มีความสุข ไม่เป็นไปทางเสื่อมทางแห่งความชั่วศีล ๕ เป็นหลัก ย่อมกันเขตไม่ให้จิตออกไปนอกรั้วแห่งศีลธรรมไปทำบาปอย่างหยาบทางกาย ทางวาจา โดยมีธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาประกอบอยู่ตลอดเวลา เช่น ยึดให้ท่านท่านยึดตอบ รับผิดชอบงานในหน้าที่สมบูรณ์ ทั้งที่บ้าน และที่ทำงานธรรมะย่อมคุ้มครองรักษาให้ปลอดภัยทุกด้าน อดทนต่อการไม่ฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต จึงส่งผลให้ร่างกายย่อมแข็งแรงเพราะสบายใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุดด้วยมธุรสวาจา (จริงใจ) เป็นเสน่ห์ไม่ต้องลงทุนมีคนรัก คนชม ช่วยคนที่ควรช่วยชมคนที่ควรชมที่สำคัญต้องมีสติสัมปชัญญะ ทุกลมหายใจเข้าออก ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่เทียบเท่ากับอัปมาทธรรมไม่ให้จิตใจหลง หรือ ไหลไปตามกิเลสที่มากกระทบจิตใจให้หวั่นไหวตาม โดยมีกามคุณ ๕ เป็นเหยื่อล่อ หรือพวงดอกไม้ของมารนั่นเอง เพราะความเพลิน ยินดี เป็นต้นหา ตัวก่อทุกข์ เช่น มีทีวี พลาสมาอยู่แล้ว สมาร์ทแอลอีดีมาใหม่ ไอแพดหนึ่งอยู่ในมือ ไอแพดสองมาใหม่ ไอโฟนสี่ไฉยอยู่รู้ และเข้าใจว่าใช้ของเดิมได้อยู่ไม่ต้องคืนรันทหาใหม่ให้ใจเป็นทุกข์ การอดทนไม่ให้หลงไปตามอำนาจของกิเลสต้นหา พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว เพราะในการบำเพ็ญธรรมมีที่ปรากฏในชาดกก็ได้อาศัยความอดทนเป็นหลักในการแสวงหาสัจธรรมบารมี เพื่อให้ปราศจากโลภะทั้งหลาย เช่น โลภะคือ ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยากปาปิจฉา ความอยากอย่างชั่วช้าลามก มหิฉา ความอยากรุนแรง อภิขมาวิสมโลภะ ความอยากได้ถึง

ขั้นเพ่งเล็ง ความอยากจะเกิดมากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเองและกระทำต่อคนอื่นได้ในที่สุดหากปราศจากขันติ คือ ความอดทน

ดังมีตัวอย่างเช่น ดังในกรณีของ “พระเจ้าอชาตศัตรูที่มีความโลภอย่างรุนแรง เพื่อต้องการราชสมบัติถึงกับต้องฆ่าพ่อของตัวเอง”^๑ (ปลงพระชนม์พระราชบิดา) อันเป็นอนันตริยกรรม คือ กรรมหนักจะเห็นได้ว่าความโลภขั้นหยาบนี้ เมื่อแสดงตัวออกมาอำนาจของมันจะผลักดันจิตใจให้หวั่นไหว สั่นคลอน หากมีมากเกินไปขอบเขตจะเกิดอาการรุนแรงจนถึงขั้นทำลายกำแพงศีลธรรมอันดีงาม แล้วทำสิ่งที่ไม่ควรทำ เช่น ในกรณีของพระเวททัตตังในตัวอย่างต่อไปนี้ พระเวททัตถูกลากสักการะครอบงำเพราะความโลภ ด้วยอำนาจค้นหาจึงกลายเป็นคนทุศีลคิดการใหญ่จะปกครองสงฆ์เสียเองขอให้พระพุทธรูปเข้ามาอำนาจความเป็นใหญ่ให้แก่ตน เมื่อพระพุทธรูปก็ไม่ทรงอนุญาต จึงพยายามเพื่อจะปลงพระชนม์พระองค์ด้วยวิธีการต่าง ๆ อันอยู่ในขอบข่ายของอนันตริยกรรม ดังที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า “คณหาอาสยทวาร ๖ ของผู้ทุศีลซึ่งเป็นสาเหตุความโลภถึงกับต้องแสดงออกทางกาย วาจา”^๒

อีกหนึ่งตัวอย่างที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล คือ ความโลภทำให้บุคคลถูกริบทรัพย์บุคคลถูกริบทรัพย์สมบัติหรือทรัพย์สินเงินทองต่าง ๆ เพราะอำนาจความโลภที่เคยมีมาแล้วและความโลภนั้นย่อมยังผลให้บุคคลไม่มีโอกาสได้ใช้สมบัติเลย ดังกรณีตัวอย่างของพระโพธิสัตว์ในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นบุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์จำนวน ๘๐ โกฏิภายหลังมารดาบิดาตายแล้ว ได้สงเคราะห์น้องชายด้วยการมอบทรัพย์สมบัติให้น้องชาย ให้สร้างโรงงานถวายนพพร ต่อมาเมื่อบุตรของท่านเดินได้ ท่านมองเห็นโทษของกามและอนิสงส์ของการบรรพชาจึงมอบทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ทั้งหมดพร้อมกับบุตรและภรรยาให้แก่ น้องชาย ส่วนตนเองออกบวชในหิมวันตประเทศต่อมา น้องชายของท่านได้บุตรคนหนึ่ง เพราะความโลภในทรัพย์สมบัติเขาจึงอุกคึกคึกขึ้นมาว่า เมื่อหลานชายโตขึ้น เราจำต้องแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๒ ส่วน ดังนั้น เพื่อมิให้ทรัพย์สมบัติถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน เราจักฆ่าหลานชายเสียวันหนึ่ง น้องชายของพระโพธิสัตว์ได้จับหลานกดให้ตายในน้ำ เพราะความโลภแล้วกลับบ้านถูกพี่สะใภ้ถามว่า หลานไปไหนเสียเล่า เลยตอบว่า กำลังอาบน้ำในแม่น้ำ เมื่อนางค้นหาก็ไม่พบลูกชายนางร้องไห้เสียใจ พระโพธิสัตว์ทราบเรื่องเข้า จึงคิดว่าจักทำเรื่องนี้ให้ปรากฏ จึงได้ไปหาน้องชายถามเรื่องราวต่าง ๆ ท่านได้สอนน้องชายว่า กรรมที่เจ้าทำได้ปรากฏแก่เราหมดแล้วเจ้าฆ่าหลานเพราะเหตุแห่งทรัพย์ และเหตุเพราะความโลภในทรัพย์ เจ้าจะสามารถที่จะรักษาทรัพย์สมบัติซึ่งกำลังจะถูกยึดโดยพระราชาก็หรือนับแต่นั้นเป็นต้นมา ข่าวนคร

^๑ อ.เอกก .(ไทย) ๒๐/๓๐/๒๕๖.

^๒ พ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๒๐, พ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๓๐.

ไปถึงพระกรรมของพระเจ้าแผ่นดินผู้ครองนครพระองค์รับสั่งให้ราชบุรุษมาขนเอาทรัพย์ที่มีอยู่ไปจนหมดคลัง ในที่สุดน้องชายของพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวไม่เหลืออะไรเลย ภรรยาที่ทั้งต้องอยู่ตามลำพังคนเดียวและกลายเป็นคนเร่ร่อนในที่สุด” เรื่องราวที่เกิดขึ้นนี้เนื่องจากมีความโลภเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และไม่มีความอดทน อดกลั้น ถ้าเขารู้จักอดทน ไม่ไปฆ่าหลาน อดทนรอให้มีการแบ่งทรัพย์ แม้จะแบ่งให้หลานชายไปบ้างก็ยังมีเหลือกินเหลือใช้ไม่หมด

สรุปได้ว่าการบำเพ็ญขันติบารมีช่วยแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับความโลภ ซึ่งเป็นกิเลสที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในบรรดาอกุศลธรรมทั้งหลาย (โลภะ โทสะ โมหะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ราคะ โทสะ โมหะ) แต่เป็นบทบาทเชิงลบซึ่งขัดขวางกีดกันวิถีชีวิตของมวลมนุษย์ให้ออกจากครรลองแห่งความถูกต้องชอบธรรมและคอยชักใยจิตใจให้ลุ่มหลงไปสู่ความทะเยอทะยานแบบไร้ขีดจำกัด ความโลภจึงกลายเป็นปัญหาที่ก่อกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลาในทางพระพุทธศาสนา ตระหนักถึงความสำคัญข้อนี้ จึงจัดความโลภเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมประการหนึ่ง โดยแสดงไว้ในศีล ๕ ข้อที่ ๒ มีข้อความระบุไว้ชัดเจนว่า ห้ามมิให้บุคคลจงใจล้วงละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น ในลักษณะแห่งการขโมย (อทินนาทาน) ทุก ๆ ครั้งที่ความโลภแสดงตัวออกมา อำนาจของมันจะผลักดันจิตใจให้หวนไหวสั่นคลอน หากมีมากจนเกินขอบเขตจะเกิดอาการรุนแรงจนถึงทำลายกำแพงแห่งศีลธรรมอันดีงาม แล้วทำในสิ่งที่ไม่สมควรกระทำ เช่น ลักทรัพย์ นักรบชิงทรัพย์ชิงของหรือประพฤติมิชอบ ไม่ซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพของตนเป็นต้น”^๔ เมื่อสามารถละความโลภด้วยอาศัยความอดทนมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติเรื่องราวต่างๆ ที่กล่าวมาจะไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้น้อยที่สุดนั่นเอง

๔.๑.๒ ขันติบารมีช่วยขัดโทสะในชีวิต

โทสะ ความคิดประทุษร้าย โทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย ได้แก่ การอยากฆ่า การอยากทำลายผู้อื่นๆ ความคิดประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ภูมิหะ ความหงุดหงิด โกรธ ความโกรธ อุปนาหะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาล และเป็นภัยต่อสังคม หากผู้บำเพ็ญหากไม่สำรวมรักษาในขันติก็จะเกิดโทสะได้ง่าย ขันติคือความอดทนต่อการให้ร้าย ปองร้ายไม่หวังดีจากผู้อื่น โดยไม่เกิดโทสะ ไม่คับแค้นอาฆาต ไม่คิดที่จะล้างแค้นตอบ เช่นนี้จึงเรียกว่าขันติที่แท้จริงหากมีขันติเราจะไม่เอาเปรียบ

^๓ มงคล. (บาลี) ๒/๕๗/๘๕-๘๖, มงคล. (ไทย) ๓/๕๗/๑๑๗.

^๔ พระมหาจันทอง วิหาเดช, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

คนอื่น ไม่คิดเล็กคิคน้อย และคล้อยตามปัจจัย ไม่แก่งแย่งเพื่อที่จะทำตัวอวดเก่ง เช่นนี้ จึงสามารถลดความอหามาตยาบาทของผู้คนรอบข้างได้ ความหมายก็คือ ยอมที่จะอดสูบ้าง เพื่อให้การใช้ชีวิตและการทำงานร่วมกับผู้อื่นราบรื่นและเป็นสุขได้มากขึ้น เมื่อยินดีในตอนประกอบเหตุ ก็ต้องยินยอมเมื่อตอนรับผล และเมื่อผลตามมาก็อย่าได้กล่าวโทษหรือปรักปรำ ยิ่งไม่ควรที่จะหลีกหนีจกคำถามในการเผชิญ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ยอมยินยอมและน้อมรับ ไม่มูทะลุ ควรพิจารณาและน้อมรับตามเหตุและผล อย่าได้รับสรุปผลให้เร็วเกินไป จะต้อง นั่ง ฟัง ดู เมื่อพิจารณาใน ๓ สิ่งอย่างนี้แล้ว จงคิดเพิ่มอีกนิดว่า ถ้าหากฉันเป็นเขา ? การแก้ไขเปลี่ยนแปลงอยู่ที่เราเอง อย่าได้พลาดพลั้งจนทำให้เป็นเรื่องที่เสียใจไปตลอดชีวิต ดังนั้นความสำคัญของขันติবারมี (๑) ขันติช่วยขจัดโทสะ (๒) ขันติช่วยมลายวิบากกรรม (๓) ขันติช่วยให้เรื่องราวราบรื่นขึ้น (๔) ขันติช่วยบ่มเพาะคุณธรรม

ดังมีตัวอย่าง เช่น นักศึกษาเชียงใหม่ เมื่อต่างคนต่างโกรธใส่กันแล้ว มันบานปลายแล้วทุกฝ่ายสูญเสีย ผลปรากฏอาจารย์คนนั้นก็เสียสติไป ร้องให้พุ่มพ่าย เรียกว่า สติแตก ส่วนนักศึกษาาก็เสียใจ และเสียการเรียน เพราะถูกลงโทษให้พักการเรียน นักศึกษายกบอกว่า คิดเพียงจะให้อาจารย์สำนึกตัวต่อไปจะได้สอนดี ๆ ปรากฏว่าผลที่ออกมาคนละเรื่องไปเลย โทษของความรุนแรง ถ้าเราตระหนักแล้ว เราจะพบว่าการระงับยับยั้งชั่งใจ มีความอดทน อดกลั้นก็จะสามารถที่จะลดโทสะด้วยการทำให้เกิดเมตตาต่อกัน เห็นความทุกข์ความยากลำบาก หรือเจตนาของอีกฝ่ายหนึ่งแล้วเราต้องมองให้ลึกลงไปด้วยว่าเพราะการกระทำของเราทำให้คู่กรณีมีส่วนเชิงกร้าวต่อเราหรือเปล่า บางครั้งความขัดแย้งลุกลามไปได้เพราะตัวเราเอง การกระทำของเราเอง โดยที่เราเองไม่รู้ตัว และผู้ใกล้ชิดนอกจากเป็นกลางแล้วจะต้องมีความอดทนด้วย ควรจะทำให้คู่กรณีตระหนักว่าอะไรจะเกิดขึ้นถ้าหากไม่ยอมเจรจากันให้นึกถึงสถานการณ์เลวร้ายที่สุดสิว่ามันจะเป็นอย่างไรถ้าไม่มีการเจรจากัน นี่คือการช่วยทำให้เขาเห็นภาพว่า ถ้าความขัดแย้งลุกลามต่อไปจะเกิดอะไรขึ้นมา อันนี้ก็จะช่วยให้เกิดสติและลดโทสะลงไปได้เหมือนกัน

๔.๑.๓ ขันติবারมีช่วยขจัดโมหะในชีวิต

โมหะ ความหลงไม่รู้จริง โมหะ คือ ความหลงไม่รู้จริง ได้แก่ ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่าง ๆ มากมาย เช่น มักจะ ลบหลู่คุณท่าน ปลาต๊ะ ตีเสมอ มานะ ถือตัว มทะ มัวเมา ปมาทะ เลินเล่อ โมหะ ทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่า โภคะ และโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้ โภคะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย หากขาดการบำเพ็ญ

ขันติบารมี ดังมีตัวอย่าง เช่น การลดโมหะหรือลดโมหาคติ เมื่อมีความขัดแย้ง เช่นระหว่างชาวบ้านกับผู้ว่าราชการในจังหวัดระยอง มักจะมีอคติทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายทางบ้านเมืองก็มักจะคิดว่า ฝ่ายชาวบ้านมีผู้หนุนหลังได้แก่นักการเมืองท้องถิ่น ส่วนชาวบ้านก็มักจะคิดว่า ข้าราชการกับนายทุนฮั้วกัน นี่คือนักคิดซึ่งบางครั้งเป็นโมหาคติ ที่ควรจะแก้ไข ผู้ใกล้ชิดจะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกัน ต้องมีความอดทน อดกลั้น รวมถึงชาวบ้านและข้าราชการทุกฝ่าย เพราะหากความอดทนอดกลั้น และไม่ยอมเจรจา ใช้อารมณ์ความรู้สึกเหนือเหตุผล และไม่มี ความอดทน ที่สำคัญแม้ว่าจะมีมุมมองที่ต่างกัน สถานการณ์เดียวกัน พฤติการณ์อย่างเดียวกัน แต่มองคนละแง่คนละมุมก็ทำให้เกิดอคติต่อกันได้ อันนี้ผู้ใกล้ชิดควรจะช่วยให้เขาได้ตระหนักว่า จริง ๆ แล้วทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ได้มีเจตนาหรือมีอคติต่อกัน หรือการทำให้คู่กรณีได้เข้าใจระหว่างประโยชน์ระยะสั้นจนลืมประโยชน์ระยะยาวไปเสีย สิ่งเหล่านี้จะยุติลงได้เมื่อทุกคนมีความอดทน อดกลั้น ไม่หลงไปใช้อารมณ์เหนือเหตุผลแห่งความเป็นจริง เพราะคนที่หลงยอมทำร้ายได้ในทุกสิ่ง ดังนั้นหลักธรรมข้อนี้ คือ ขันติเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้ทุกคนมีสติและปัญญาที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ในที่สุด

๔.๒ การนำขันติบารมีไปพัฒนาชีวิต

การนำขันติไปพัฒนาชีวิตจะเป็นประโยชน์ในหลายด้านด้วยกัน ดังนี้ (๑) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการรักษาสีล (๒) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการศึกษา (๓) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการประกอบอาชีพ (๔) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านสังคม (๕) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ ขันติบารมีกับการพัฒนาชีวิตด้านการรักษาสีล

การพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่จะได้พบความสันติสุขนั้นเราจะต้องให้รู้เท่าทันเรื่องความทุกข์เสียก่อน เพราะความทุกข์เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องประสบความยากลำบากอยู่ตลอดเวลา ทั้งทุกข์ทางกาย ทางใจ ทำให้การทำงานหรือการดำเนินชีวิตก็ขัดข้อง ถ้าหากเราได้เรียนรู้และศึกษาเกี่ยวกับเรื่องขันติให้แจ่มแจ้งแล้วนำไปพิจารณาปฏิบัติ เมื่อสามารถที่จะอดทนต่อสิ่งต่างๆ ได้ การแสดงออกทางกาย วาจา และใจ ก็ดีตามไปด้วยและพบแห่งความสุขอันยอดเยี่ยมซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า นิพพาน (นิพพาน ปรมสุข)^๕ ซึ่งวิธีการพัฒนาตนเองโดยการนำเอาหลักของขันติไปใช้กล่าว คือ การนำเอาหลักขันติไปใช้เปรียบเสมือนการให้พรแก่ตัวเอง เพราะขันติ ความอดทน อดกลั้นที่พระพุทธเจ้าทรงสอน หมายถึง อดทนในสิ่งที่ควรอดทนด้วยความเต็มใจและ

^๕ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕/๑๕๑.

พอใจ คือ อดทน ในการละ หลีกเลียงจากความชั่ว อดทน ทำความดีต่อไปในทุกสถานการณ์ อดทน รักษาใจให้ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง ความอดทนจึงเปรียบเสมือนการขุดขุมทรัพย์อันมีค่ามหาศาล^๖ และขันติแห่งขั้นต้นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความอดทนในศีล ๕ หรือเบญจศีล นี่เป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ ให้อยู่ ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐานในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือทำการพัฒนาให้สูงขึ้น ไม่ว่าจะอย่างหนึ่งอย่างใด ทางจิตใจหรือทางวัตถุก็ตาม จัดเป็นศีลขั้นพื้นฐานของศีลทั้งปวง^๗ กล่าวคือ ศีลวิสุทธิ หมายถึง การรักษาศีลหรือพรต ที่มีได้เจตนาจะรักษาศีลเพื่อต้องการบุญกุศล เพื่ออย่างอื่นอย่างใดทั้งสิ้น เพื่อความร่ำรวย เพื่อรูปสวย เพื่อไปเกิดบนสวรรค์ หรือ เพื่อได้อารมณ์ที่ตนปรารถนา การถือศีลไม่ได้เจตนาอย่างนี้ มิใช่เพื่อจะต้องการอานิสงส์ของศีล การรักษาศีลเพื่อไปนิพพานหรือเพื่อละกิเลส ต้องการจะพ้นทุกข์อย่างเดียวกันนั้น ต้องมีเจตนาอย่างนี้ในการรักษาศีล และอีกประการหนึ่งศีลวิสุทธิ^๘ นี้ จะมีได้ ต้องเกิดขึ้นเพราะปัญญาเป็นเหตุศีลมีเหตุเกิดได้ ๒ อย่าง คือ เกิดด้วยปัญญา หรือเกิดด้วยกิเลส ศีลที่จะวิสุทธิได้ จะต้องเกิดขึ้นเพราะปัญญาเป็นเหตุ จึงจะเป็นวิสุทธิได้^๙

ดังนั้นการพัฒนาคุณธรรม ด้านความอดทน (ขันติ) กล่าวได้ว่า ขันติ ความอดทน สามารถพัฒนาให้สูงขึ้นด้วยการฝึกประสบการณ์ ทั้งความอดทนทางกายและทางใจ โดยเฉพาะความอดทนทางกาย สามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้อย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่เดียวกันความอดทน ที่ได้รับการพัฒนายังมีความคงทนอย่างมีนัยสำคัญ ผู้ฝึกประสบการณ์เพื่อพัฒนาขันติ ความอดทน ควรมีความเข้าใจในขันติธรรมและมีความเข้าใจในหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพุทธธรรม และมีประสบการณ์ในการฝึกปฏิบัติสติปัญญา ๔ หรือการฝึกสมาธิร่วมด้วย โดยผู้ฝึกประสบการณ์ต้องมีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของขันติ ความอดทนเสียก่อนจึงจะช่วยให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ

เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน ส่งผลให้คุณธรรมประจำตัวปัจเจกบุคคลลดลงในหลาย ๆ ด้าน เช่น ปล่อยตนเองให้หลงไปตามกิเลสค้นหา ความอยากต่าง ๆ จนขาดความยับยั้งชั่งใจ ยึดมั่นในศักดิ์ศรีอย่างมกมายไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรม ไม่นำปัญญามา

^๖ พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก, มีขันติ คือ ให้พรแก่ตัวเอง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิมาชาโคตมี, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^๗ แก้ว ชิตตะขบ, หลักการถือศีลปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^๘ แบบ มหาวีรानนท์, ศีลวิสุทธิ จิตวิสุทธิ ทิณวิสุทธิ, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธิ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕-๒๖.

พิจารณาเหตุผล ขาดความยำเกรงต่อกฎหมายบ้านเมือง สร้างเวรภัยต่อกันไม่สิ้นสุด ขาดความ
 ละอายเกรงกลัวต่อบาปต่อความชั่วทั้งหลาย ขาดขันติความอดทนต่อการกระทบกระทั่ง ขาดเมตตา
 กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เมื่อคุณธรรมที่จะส่งเสริมความดีงามแห่งปัจเจกบุคคลลดลง ย่อมทำให้เกิด
 การกระทำล่วงละเมิดศีล ๕ มากขึ้น ด้วยไม่สามารถควบคุมกาย วาจา ใจให้อยู่ภายในกรอบของศีล ๕
 ในขณะเดียวกันปัจจุบันบุคคลยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการรักษาศีล ๕ ทำให้ไม่สามารถ
 ประพฤติตนอยู่ภายในกรอบของศีล ๕ ได้ ซึ่งการรักษาศีล ๕ ไม่ได้ หมายถึง เฉพาะการสมาทานศีล
 จากพระสงฆ์แล้วนำมาปฏิบัติเท่านั้น การรักษาศีลอาจเริ่มจากตนเองก็ได้ เพียงแต่ผู้รักษาศีลต้องม
 ความตั้งใจจริงเว้นจากการกระทำอันมิชอบ

ดังนั้นการรับศีลจากพระสงฆ์ผู้รับศีลจะมีศีลได้ด้วยการประพฤติดุปฏิบัติประคับประคอง
 มิให้ล่วงละเมิดศีล รักษาศีลมิให้ขาด หรือค้างพร้อย ด้วยการประคับประคองกาย วาจา ใจให้อยู่ใน
 กรอบของศีล รู้จักยับยั้งชั่งใจ บังคับ ควบคุม และฝึกลบมจิตใจตนเองให้แสดงออกต่อสิ่งที่มา
 กระทบ อย่างเหมาะสม ทั้งสิ่งที่น่าพึงพอใจ และไม่น่าพึงพอใจ เพื่อให้ผู้รักษาศีล ๕ สามารถ
 ประพฤติตนอยู่ภายในกรอบของศีล ๕ จนกระทั่งสามารถรักษาศีล ๕ ได้มั่นคง จึงควรนำหลักธรรม
 อื่น มาสนับสนุนเพื่อให้การรักษาศีล ๕ เกิดความสมบูรณ์ ดังในหนังสือเบิกบานในชีวิตและตาย
 อย่างสันติ ของพระองค์ท่านทะเล ลามะ^๕ กล่าวไว้ว่า ปัจจัยต่าง ๆ อันจะช่วยให้สามารถประคอง
 โพธิจิตเอาไว้ได้ และป้องกันไม่ให้ความคิดที่ดี เสื่อมลอยไปที่ได้ผลมากที่สุดคือ การบำเพ็ญขันติ
 บารมี ทั้งนี้เพราะเมื่อมีคนพยายามทำร้าย หรือสร้างความเสียหายแก่เรา เราอาจมีแนวโน้มที่จะขาด
 ซึ่งความเมตตากรุณาโดยง่าย มีเพียงการฝึกความอดทนเท่านั้นที่จะช่วยได้

นอกจากขันติจะช่วยประคับประคองมิให้การรักษาศีล ๕ ต้องมัวหมองแล้ว ขันติสามารถ
 สนับสนุนให้บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายและทางแห่งกุศลอันเป็นเหตุให้ละบาปอกุศลได้ดัง
 ความหมายของขันติตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ว่า “ความอดทนคือ
 ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาสู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงาม” หรือ ดังแสดงใน
 เอกปทชาดก “เหตุอันเดียว คือ ความขยันที่ให้ได้บรรลุประโยชน์หลายอย่าง เพราะความขยัน
 อันประกอบด้วยศีล เข้าถึงขันติ อาจทำให้มิตรสหายมีความสุข หรืออาจทำให้ศัตรูทั้งหลายได้รับ
 ความทุกข์”^๖ นอกจากนี้ ผู้ประพฤดิขันตินับว่าเป็นผู้บำเพ็ญตบะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความอดทน คือ

^๕ทะเล ลามะ, เบิกบานในชีวิตและตายอย่างสันติ, แปลโดย ธรา รินสานต์, (กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๘๒.

^๖อุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๗๖/๑๑๒.

ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง”^{๑๑} กระทั่งพระพุทธองค์ก็ทรงบำเพ็ญธรรม ที่ประกอบด้วยขันติ จนสำเร็จเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังแสดงในพุทธวงศ์ “หลังจาก พระทีปังกรพุทธเจ้าทรงมี พุทธทำนายว่า ในกัปอันประมาณมิได้สุเมธดาบสจักเป็นพุทธเจ้าสุเมธดาบส จึงได้ค้นหาพุทธ ธรรมท่านจึงยึดขันติบารมี ข้อที่ ๖ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านมีใจแน่วแน่ (ไม่เป็นสอง) ใน ขันติบารมีนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๑๒}

จะเห็นได้ว่าบุคคลใดที่รักษาศีล ๕ ได้นั้นจะต้องบำเพ็ญขันติบารมีธรรมไปด้วยในตัว เนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติที่จะช่วยให้ไม่กระทำผิดต่อศีลได้ นอกจากนี้ยังมีศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และ ศีล ๓๑๑ ก็ต้องบำเพ็ญขันติบารมีธรรมด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อไม่ล่วงต่อการละเมิดพระวินัย แห่งศีลที่ตนได้ยึดถือเป็นแนวทางแห่งการรักษาซึ่งพรหมจรรย์ ขันติจึงนับเป็นคุณธรรมสนับสนุน การรักษาศีล ๕ ในทุกระดับ เพราะขันติ ย่อมเลื่อนระดับขึ้นจนกระทั่งเป็นขันติที่มีความทนทาน ดัง แสดงในธรรมาภิธาน พจนานุกรม คำสอนพระพุทธศาสนา ดังนี้ ขันติย่อมเลื่อนระดับขึ้นจนกระทั่ง เป็นขันติที่มีความทนทานเปรียบดังต้นไม้ เมื่อต้นไม้มั่นแข็งแรงย่อมต้านทานลมแรงได้แม้ใบและกิ่ง อาจหวั่นไหว แต่ถ้าแข็งแรงไม่พอดันไม้มั่น ย่อมหักโค่น ถ้าขันติเข้มแข็งเพียงพอย่อมชนะกิเลสได้ แม้อาจเสียความเรียบร้อยทางกาย ทางวาจา และทางใจเดือดร้อนวุ่นวาย ถ้าขันติมีความแข็งแรง เต็มที่อย่างภูเขาหิน ย่อมไม่หวั่นไหว สามารถต้านทานกิเลสได้ เป็นขันติขั้นสูง เรียกว่า ตีติกาขันธ์ ขันติ คือ ความทนทาน ตีติกาขันธ์ที่ประกอบด้วยเมตตา เป็นดั่งน้ำพรมกองไฟ คือ กิเลสให้สงบลง ย่อมปรากฏความชุ่มชื้นแจ่มใส อันเป็นอาการแห่งโสรัจจะ ความใจดี ชุ่มชื้นแจ่มใส ทำให้เกิด ความสงบกาย สงบวาจา สงบใจ หรือความเสถียร ขันติที่ประกอบด้วยโสรัจจะ จึงเป็นขันติที่มีพลัง สามารถที่จะทนทานได้ ซึ่งในการนำขันติมาประพุดิเพื่อให้เกิดความสง่างามต้องนำหลักธรรมอื่น มาสนับสนุน”^{๑๓} ดังในสัพพสาธุตแสดงเหตุ แห่งการปิดกั้น อาสวะทั้งปวง ดังนี้ อาสวะที่ต้องละ ด้วยการอดกลั้น คือ ภิกขุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความ ร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อ ถ้อยคำหาญบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้น ต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกาย เป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ด ร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พราศชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อ ความคับแค้น ก็จะพึง เกิดขึ้น เมื่อเธออดกลั้นอยู่อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นย่อมไม่

^{๑๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^{๑๒}ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๒/๕๘๖.

^{๑๓}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ธรรมาภิธาน พจนานุกรม คำสอน พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕

มีแก่เธอ ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น^{๔๔} สัพพาสวสูตรแสดงให้เห็นถึงวิธีการใช้ขันติเพื่อเอาชนะอาสวะ ซึ่งสร้างความทุกข์ ความลำบาก และเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีพ มีอยู่ ๒ ระดับด้วยกัน คือ

ระดับที่ ๑ ให้รู้จักใช้ความอดทน อดกลั้นต่อความหนาว ความร้อน ความหิว กระหายซึ่งเกิดจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ตลอดจนต้องอดทนต่อความรู้สึกไร้ค่า หนุ่ดหงิดอันเกิดจากการรบกวนของสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด

ระดับที่ ๒ ให้รู้จักใช้ความอดทนต่อทุกขเวทนาทั้งหลาย สะกดข่มอารมณ์และความรู้สึกที่ไม่ดีเอาไว้เมื่อเกิดความกระทบกระทั่งทางวาจา เช่น ถ้อยคำเสียดแทงว่ากล่าวเหน็บแนมให้เจ็บใจ คำด่าว่าดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือวาจาที่พูดด้วยความไม่ปรารถนาดีจากบุคคลอื่น ซึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจ ไม่พอใจ และไม่สร้างความเข้มข้นแห่งจิตใจ หากขาดความอดทน ไม่มีความอดกลั้นเพียงพอ ย่อมเป็นการเปิดช่องทางให้ความทุกข์เพิ่มพูน แต่เมื่ออดกลั้นทนทานต่อแรงเสียดทานของอาสวะเหล่านี้ได้ความทุกข์ย่อมคลายลง^{๔๕} ในการพิจารณาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในแง่ที่ศีลเป็นวินัย แสดงให้เห็นทั้งการนำขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมมาเป็นคุณธรรมพื้นฐานสนับสนุนการรักษาศีล ๕ ด้วยการเพียรระวังไม่ให้โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในจิตใจ และการนำขันติมาเป็นคุณธรรมสกัดกั้นมิให้ล่วงละเมิดศีล

เมื่อบุคคลถูกกระทบด้วยสิ่งเร้าอันก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ บุคคลจึงกระทำ ลวงละเมิดศีล ซึ่งสามารถนำขันติมาสนับสนุนการรักษาศีล ๕ เพื่อสกัดกั้นมิให้ประพฤติ ล่วงละเมิดศีล ด้วยการอดทนอดกลั้นระงับความคิด ความพยายามที่จะก้าวล่วงสิกขาบทของศีล ๕ แต่ละข้อ เมื่อประสบกับสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุแห่งการล่วงละเมิด นับเป็นการอดทนอดกลั้นสะกดข่มอารมณ์และความรู้สึกที่ไม่ดี เป็นการหยุดความคิดที่จะกระทำล่วงละเมิดในช่วงเวลานั้น เพื่อให้ความคิดที่จะกระทำการล่วงละเมิดเบาบางลง จากนั้นจึงนำหลักธรรมอื่นมาสนับสนุนให้เว้นจากการล่วงละเมิดข้อศีลได้อย่างเด็ดขาด กล่าวคือ

๑) นำปัญญามาพิจารณาให้เห็นถึงโทษของการล่วงละเมิดศีล ๕ และอนิสงส์ของการรักษาศีล ๕ รวมถึงเวรภัยที่อาจก่อให้เกิดขึ้นถ้าประพฤติล่วงละเมิดศีล ๕

๒) นำสติสัมปชัญญะมาทำความรู้สึกตัวและตระหนักในสิ่งที่กำลังคิด กำลังกระทำในการล่วงละเมิดศีล ๕ เพื่อความไม่ประมาทพลาดพลั้ง เว้นจากการล่วงละเมิดอันจะก่อให้เกิดโทษ

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔-๒๘/๑๗-๒๖.

^{๔๕}พระมหาจันทอง วชิรปัญญา, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันติในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

๓) นำหิริโอดตัปปะมาตระหนักถึงบาปกรรมที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง ถ้ากระทำล่วงละเมิดศีล ๕ ย่อมทำให้ไม่กล้าประพฤติกล่วงละเมิดศีล ๕

๔) นำขันติโสรัจจะมาแสดงอาการสงบระงับ เป็นขันติที่ประกอบด้วยความสงบเรียบร้อย ทางกาย ทางวาจา เพื่อเว้นการประพฤติกล่วงละเมิดศีล ๕

๔.๒.๒ ขันติบริมมิกกับการพัฒนาชีวิตด้านการศึกษา

การศึกษาต้องอาศัยขันติความอดทนเป็นปัจจัย“ขันติความอดทนเป็นการรักษาปกติภาพของตนไว้ได้เมื่อถูกกระทบด้วยสิ่งอันไม่พึงปรารถนา จำแนกตามเหตุที่ควรอดทนเป็น ๔ อย่าง คือ ทนต่อความลำบากตรากตรำ ทนต่อทุกขเวทนา ทนต่อความเจ็บใจ และทนต่ออำนาจกิเลส” อาศัยความอดทนอดกลั้นทำให้ผู้ประพฤติกขันติเป็นผู้งามพร้อมทั้งภายนอกและภายใน อันจะนำมาซึ่งความสุขด้วยไม่โน้มเอียงไปตามเหตุปัจจัยที่มากระทบ สามารถแสดงท่าทีต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เหมาะสม ทำให้เป็นที่ชอบใจแก่ผู้พบเห็น“สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวความอดทนนั้นว่ายอดเยี่ยม”^{๑๖} บุคคลผู้มีขันตินับเป็นบุคคลผู้นำเคารพยกย่อง ปฏิบัติตนเหมาะสมทั้งกาย วาจาและใจ

ปัญหาของวัยรุ่นซึ่งสร้างความหนักใจให้ กับคนในวงการศึกษา คือปัญหาที่นักเรียนยกพวกทะเลาะวิวาทและทำร้ายกัน บางครั้งมีการใช้อาวุธที่รุนแรงจนถึงแก่ชีวิตก็มี เนื่องจากความไม่ถูกใจกันในเรื่องสถาบันของนักเรียนแต่ละฝ่าย ซึ่งมีสาเหตุมาจากวัยรุ่นส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่ใจเร็วและอารมณ์รุนแรง กล่าวง่ายๆ คือ เลือดร้อนและมีความอดทนต่ำนอกจากนั้นจากการวิจัยของโกเมท เทือกสุบรรณ^{๑๗}พบว่าคะแนนการรับรู้ของนักศึกษาตามการพัฒนาคุณธรรม นักศึกษาคูที่^{๑๘}ได้รับจากอาจารย์ในวิทยาลัยครูเกี่ยวกับคุณธรรมด้านความอดทนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคะแนนจากคุณธรรมด้านอื่นๆ ทั้งหมด ๕ ประการตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูของคุรุสภาจะพบว่าคุณธรรมด้านความอดทนนั้น นักศึกษาจะได้รับการพัฒนาในลำดับสุดท้าย นอกจากนี้สังคมปัจจุบันพบว่าปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น การแก่งแย่งแข่งขันชิงดีชิงเด่น เอาเปรียบ และมีความประพฤติกที่เป็นภัยต่อสังคมในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น ซึ่งจะพิจารณา เห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ที่ปรากฏในข่าวทั้งในหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศมักจะพบว่ามีกรณีการนำเสนอบาทอาชญากรรมอยู่เสมอ เช่นนักเรียนวัยรุ่นฆ่ากัน บนรถประจำทาง เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะขาดคุณธรรมด้านความอดทน (ขันติ)

^{๑๖} ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๖๐๕.

^{๑๗} โกเมท เทือกสุบรรณ, การศึกษาการพัฒนาคุณธรรมนักศึกษาคูในวิทยาลัยครู.วิทยานิพนธ์ ค.ม. (อุดมศึกษา), (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

โดยเฉพาะวัยรุ่นเนื่องจากเป็นวัยที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ดังนั้นวัยรุ่นมักจะมีอารมณ์รุนแรง ให้ความสำคัญกับเพื่อน เล่น ในเรื่องของความจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังคุณธรรมด้านความอดทนอดกลั้นนี้มีความสำคัญมาก โดยพิจารณาจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงกล่าวว่า “คุณธรรม ๔ ประการที่ควรปลูกฝังให้บังเกิดขึ้นในตัวบุคคลได้แก่ (๑) การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตนเองที่จะปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม (๒) การรู้จักข่มใจตนเอง อดทนอดกลั้น และ อดออม (๓) การรู้จักละเว้นความชั่วความทุจริต (๔) รู้จักละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ ของบ้านเมือง”^{๔๔}

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นคนที่มีความอดทนสำหรับผู้ที่ยังอยู่วัยเรียนไว้ ดังนี้ (๑) เมื่อมีสิ่งใดมาทำให้เกิดความโกรธ ไม่พอใจ เสียใจ เราต้องทำใจให้สงบควบคุมอารมณ์ไว้แล้วพิจารณาหาเหตุผลให้แน่นอน (๒) เรื่องการเรียน ถ้าต้องเรียนไม่เข้าใจก็ไม่ควรท้อถอย ควรซักถามจากพ่อแม่ ครู หรือเพื่อนๆ (๓) ดื่นนอนตอนเช้าเพื่อไปโรงเรียนให้ทันแม้จะต้องตื่นเช้าทุกวันเราก็ไม่ควรบ่นควรคิดอยู่เสมอว่ายังมีคนอื่นอีกมากมายที่ลำบากกว่าเราแต่เขา ยังอดทนได้ (๔) เมื่อเราไม่พอใจใครควรเดินเลี่ยงไปสงบสติอารมณ์สักพัก เพื่อจะได้ไม่แสดงกิริยาอาการที่ไม่เหมาะสมออกไป (๕) เมื่อพ่อแม่ขอให้ช่วยทำงานบ้าน ถึงแม้เราจะเหนื่อยเหนื่อยมาจากโรงเรียน เราต้องตั้งใจทำงานเพื่อตอบแทนพระคุณของท่าน^{๔๕}

ดังนั้นการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาทำให้เกิดคุณค่า กล่าวคือ ขันติความอดทนเป็นเครื่องเผากิเลส เมื่อความโลภหรือราคะบังเกิดขึ้น ต้องอดใจหนักแน่นไม่หวั่นไหว ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจ หรือหากความโกรธเกิดขึ้น ก็ต้องหยุดมันให้ได้ อดทนอดกลั้นไว้ หากความอดทนมีกำลังแรงกว่าก็จะทำให้กิเลสดับหายไปได้ เหมือนถูกไฟเผาไหม้ไป ขันติจึงถูกเรียกว่า ดบะ เครื่องดับเผากิเลสนั่นเอง อดทน...เมื่อถูกประทุษร้าย อดใจ...เมื่อถูกกิเลสเข้าขวน พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงสรรเสริญขันติธรรมว่าเป็นเลิศ เป็นพื้นฐานให้เกิดคุณธรรม คือ ศีล สมาธิ กุศลธรรมทุกอย่างจะเจริญขึ้นมาได้ก็เพราะอาศัยขันติ ผู้มีขันติธรรมได้ชื่อว่าเป็นผู้ย่างขึ้นสู่หนทางสวรรค์และนิพพาน และพระพุทธองค์ยังทรงสรรเสริญอีกว่า ยกเว้นปัญญาแล้ว เราตถาคตสรรเสริญว่าขันติเป็นเลิศ ดังนั้นเมื่อทราบอย่างนี้แล้วเราจะต้องสั่งสมขันติบารมีให้มากเข้าไว้ เพื่อเป็นดบะเผาผลาญกิเลส

^{๔๔} จันทร์ดี ถนอมคล้าย, การพัฒนาวินัยในตนเองด้านความอดทนของเด็กก่อนประถมศึกษาที่มีสติปัญญาแตกต่างกันด้วยวิธีการเล่นที่เล่นประกอบหุ่นมือโดยมีการใช้คำถามก่อนระหว่างและหลังเล่นที่เล่น. ปริญญาพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาพัฒนาการ). (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ, ๒๕๕๕).

^{๔๕} รุจิร ภูสาระ, การเขียนแผนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

กิเลสภายในตัวจนกว่ากิเลสจะดับมอดจนสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษให้จึงได้ จึงจะเป็นคุณค่าทางด้านจิตใจอย่างแท้จริง

๔.๒.๓ ขันติবারมกับการพัฒนาชีวิตด้านการประกอบอาชีพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงมีความอดทนต่อการตรากตรำทุกสิ่ง ทุกอย่างแม้อารมณ์ที่มากะทบจะดีหรือชั่วก็มิได้หวาดหวั่นยอมประคองวิริยะไม่ทอดอຍ การทำงานก็เช่นกันยอมมีปัญหาอุปสรรคนานาประการให้พบเจอ คนทำงานควรบำเพ็ญบารมีข้อนี้ด้วยความเข้มแข็ง มีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก และไม่อ่อนไหวไปกับแรงลมของปัญหาต่างๆ และผู้ที่ทรงเห็นคเห็นน้อยเพื่อประชาชนชาวไทยที่เป็นตัวอย่างอย่างดีที่สุด ในฐานะที่ท่านทรงเป็นประมุขของประเทศที่ไม่เคยนิ่งดูดายความลำบากของพระองค์ท่านคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริยาธิราช ผู้ทรงมีพระขันติธรรมเป็นยอดเยี่ยมอย่างหาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้

จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศ บางครั้งเป็นเรื่องยากยิ่งสำหรับพระองค์ที่จะทรงอดทนได้ แต่พระองค์ยังทรงอดทนรักษาพระราชหฤทัย พระวาจา พระวรกาย และพระอาการ ให้สงบเรียบร้อยงดงามได้ในทุกสถานการณ์ ทรงอดทนต่อโทสะ จากการเบียดเบียน หยามดูหมิ่น ดังเช่น การถูกขับไล่โดยกลุ่มชนที่ไม่หวังดีต่อเมืองไทย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ เมื่อปี ๒๕๐๕ เป็นต้น^{๒๐} ทรงอดทนต่อโลภะ คือความอยากได้ทุกประการโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ได้เคยมีพระราชประสงค์สิ่งใดจากผู้ใด แม้สิ่งของที่นำมาถวายหากมากเกินไปก็มิได้ทรงรับ เช่น รัฐบาลในสมัยหนึ่งจะถวายรถพระที่นั่งคันใหญ่เป็นพิเศษเพื่อให้สมเด็จพระเกียรติยศ แต่พระองค์กลับมีพระราชดำริว่ารถพระที่นั่งน่าจะเป็นรถคันใหญ่พอประมาณและราคาไม่แพงนัก เพื่อจะได้สงวนเงินไว้พัฒนาประเทศได้อีกส่วนหนึ่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังทรงอดทนต่อโมหะ คือความหลง โดยพระองค์มิได้ทรงติดข้องอยู่ในความสุขสำราญและความสะดวกสบายต่าง ๆ อันพึงหาได้ในพระราชฐานะแห่งพระมหากษัตริยาธิราช ทรงอดทนต่อความทุกข์เวทนา ความลำบากตรากตรำพระวรกายต่าง ๆ เพื่อทรงบำบัตทุกขบารุงสุขให้แก่พสกนิกรทุกแห่งหน ทรงอดทนต่อความหวาดหวั่นภัยอันตรายต่างๆ ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี ๒๕๑๐ เป็นต้น ซึ่งเป็นระยะที่ผู้ก่อการร้ายกำลังฮึกเหิมพระองค์ก็มิได้ทรงทอดทิ้งทหารตำรวจ ผู้ทำหน้าที่ปกป้องผืนแผ่นดินไทย โดยทรงมีวิญญูคิดพระองค์เพื่อทรงรับ

^{๒๐}<http://www.dhammadjak.net/ratchathum/index.php>, [๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๕].

ฟังเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาทรงสอบถามเหตุการณ์ทางวิทยุอยู่เสมอ และหากทรงว่างจากพระราชภารกิจจะรีบเสด็จไปยังที่เกิดเหตุทันทีเพื่อทรงสอบถามเหตุการณ์ด้วยพระองค์เอง หากทรงทราบว่ามีการตำรวจได้รับบาดเจ็บ จะทรงให้เฮลิคอปเตอร์รับผู้บาดเจ็บไปรักษาพยาบาลทันที ส่วนในที่บางแห่ง เช่น ที่กุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งขาดแคลนพาหนะในการตรวจท้องที่ ทำให้ทหารตำรวจถูกลอบทำร้ายล้มตายกันเนืองๆ

หลังจากเสด็จไปทรงเยี่ยมทหารตำรวจแล้วทรงเห็นความจำเป็นจึงพระราชทานพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์จำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท ซื้อรถจี๊ปพระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ ๖ คัน เพื่อสงวนชีวิตเจ้าหน้าที่เหล่านี้ไว้ ในคราวเกิดเหตุปะทะที่ทุ่งช้าง จังหวัดน่าน อันขึ้นชื่อว่าเป็นสมรภูมิลือคนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงกลัวเกรงอันตรายใดๆ ได้เสด็จขึ้นเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งไปบินสำรวจเหนือจุดช่องสุ่มของผู้ก่อการร้าย ซึ่งเป็นจุดที่เฮลิคอปเตอร์ของทางราชการเคยถูกยิงตกมาแล้ว ไม่เพียงเท่านั้น ยังทรงให้เฮลิคอปเตอร์รับทหารผู้บาดเจ็บออกมารับการรักษายาบาลได้ทันทั่วทั้งด้วย พระองค์มิได้ทรงหวดหวั่นอันตรายใดๆ แม้ในแหล่งที่ผู้ก่อการร้ายปฏิบัติการอย่างรุนแรง เช่น ลอบฆ่าข้าราชการและประชาชน (บ้านนาหวง อ.เมือง จ.พิจิตร) และแม้ในขณะที่พายุฝนกระหน่ำอย่างหนัก พระองค์ยังคงเสด็จฝ่าสายฝนไปเพื่อทรงเยี่ยมทหารตำรวจ ในสภาวะอันวิฤตนั้นด้วยขันติบารมีของพระองค์เช่นนี้ ทำให้ราษฎรไม่ว่าจะอยู่ในสภาวะทุกข์ยากทุรกันดารหรือตกอยู่ในอันตรายเพียงใด ยังเกิดความรู้สึกอยู่เสมอกับเราว่าได้ถูกทอดทิ้งไว้ว่าเหวผจญชะตากรรมอยู่เพียงลำพัง หากยังมีองค์พระประมุขที่จะเสด็จมาประทับเคียงข้าง และแผ่พระบารมีคุ้มครองให้เขารอดพ้นจากอันตรายทั้งมวล

๔.๒.๔ ขันติบารมีกับการพัฒนาชีวิตด้านสังคม

ขันติบารมีในทางสังคมนั้น เป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคมหรือ “อรรถหรือประโยชน์ ๓ ประการนี้ เป็นหลักการบำเพ็ญ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปจึงจะทำให้เกิดประโยชน์เพื่อตน เพื่อบุคคลอื่น และร่วมกัน มีหลักธรรมหรือกรอบในการดำเนินชีวิตที่ทำให้ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน”^{๒๐} ซึ่งเป็นการบำเพ็ญที่ทำให้เกิดประโยชน์ในสังคม พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญขันติบารมี จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นขันติบารมี จึงมีความเป็นเลิศในด้านการสร้างประโยชน์สุข

^{๒๐} พระสมร กุสโล (พรหมศรี), “ปรัชญาการดำรงชีวิตตามหลักปัจจัยสี่ในพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์
ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ให้แก่มวลมนุษยชาติ โดยวิธีออกบวชบำเพ็ญพรต หรือการประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อบำเพ็ญขันติ บารมีที่มีความบริบูรณ์ก็จะเข้าถึงสภาวะ ปรมาตมธรรม ที่เป็นธรรมขั้นสูงสุด ส่วนบารมีนั้นมีส่วน มาจากการบำเพ็ญทศบารมีด้วยการออกจากกาม ด้วยการดำเนินชีวิตมาจากพื้นฐานที่เป็นจริงในทาง ธรรมชาติโดยการถือหลักของการเปลี่ยนแปลงตามกฎของธรรมชาติที่เรียกว่า “ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา” และการบำเพ็ญบารมียังสามารถแบ่งออกได้ ๓ ระดับ ดังนี้

(๑) ระดับสามัญ คือ เป็นการให้ทานตามปกติธรรมดา เช่น สละทรัพย์ให้ผู้อื่นอยู่ได้

(๒) ระดับอุปบารมี คือ เป็นการให้ทานที่ยิ่งไปกว่านั้น เช่น การสละอวัยวะบางส่วน เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้มีชีวิตอยู่รอดได้และ

(๓) ระดับปรมาตมบารมี คือ เป็นการบำเพ็ญขันติบารมีขั้นสูงสุด เช่น การบำเพ็ญบารมี ของพระพุทธเจ้าที่สละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อแสวงหาหลัก สัจธรรมเพื่อนำมาสั่งสอนให้มนุษย์พ้นจาก ความทุกข์ การแสวงหาหลักสัจธรรมของ พระพุทธเจ้า การบำเพ็ญบำเพ็ญบารมีอย่างแท้จริง นั้นเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อให้จิตใจเข้าถึงความหลุดพ้นได้^{๒๒} คุณค่าของขันติบารมีตามหลัก ของการบำเพ็ญเพื่อความพ้นทุกข์ของมนุษย์ เพราะในโลกมนุษย์มีทั้งสุขและทุกข์ มนุษย์จึงต้องการ สิ่งที่มีสุขไม่มีทุกข์ คือ พระนิพพานในทางพระพุทธ พระญาณเป็นที่สุด ดังนั้น การปลีกตัวออกจาก กามของมนุษย์จึงเป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ด้วยความอดทน ไม่ว่าบุคคลใดจะเห็นว่อย่างไร พระองค์ก็ทรงอดทนบำเพ็ญตบะของท่านไป เพราะเป้าหมายของการบำเพ็ญ คือ การได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ที่นำแสงสว่างมาสู่โลก

เนื่องจากสภาพของสังคมไทย ปัจจุบัน นับวันยิ่งเลวร้ายลงทุกที ตลอดทั้งปัญหา ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และ จริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็น ประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมก็หายากมาก การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของ ความเห็นแก่ตัวเอาแต่ ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ไม่มีความอดทน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ โดยทั่วไปประชาชนยากจนขึ้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือน ร้อนอยู่ทุกวันนี้ เป็น อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เพราะผู้คนที่อยู่ในสังคมทั้งหลายนั้นขาด หลักธรรม คือ ขันติ ความอดทน ถ้าใครหรือว่าหน่วยไหนมีความอดทนแล้ว เชื่อเลยว่าต่างฝ่ายจะ

^{๒๒}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒ (อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓๑.

ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสังคมเป็นสุขได้ยังมีความอดทนมากเท่าใดความเดือดร้อนต่างๆ จะไม่เกิดขึ้น

(๑) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ชีวิตคนเรามันมีทั้งสุขและทุกข์มีสิ่งที่ผ่านมาและผ่านไปมันอยู่ที่เราเลือก จะฝังมันอยู่กับสิ่งนั้นหรือว่าจะลืมตาออกมามองรอบๆ ภายใหม่ทุกคนมีความทรงจำที่ดีและผิดหวังแต่ถ้าเลือกจมปักอยู่กับมันเราก็มีแต่แย่ลง ชีวิตคนมันก็เหมือนฤดูที่แตกต่างมีหนาว ร้อน เปียกปอน แล้วก็กลับมาสดชื่นอีก ถ้ามีความอดทน สักนิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ก็เข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอยู่อย่างมีความสุข

(๒) ปังเจกบุคคล ซึ่งส่งผลก่อให้เกิดโรคภัยเบียดเบียนระหว่างคน ๒ คน จัดแย้งก่อให้เกิดความรำคาญ สภาทางจิตเสื่อม ฯลฯ จนกลายเป็นภาระปัญหาของสังคมหรือ การพุดจาจะต้องมีความอดทนต่างฝ่ายก็มีเหตุผลเหมือนกันแต่หากใช้ความอดทนแล้วก็จะไม่เกิดความเสียหาย

(๓) ความแตกร้างในครอบครัว อาจจะมาจกสาเหตุหลายอย่าง เช่นสาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้างและสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ ขาดความอดทนอดกลั้นในการครองเรือน ต้องเชื่อฟังหัวหน้าครอบครัว จึงจะเกิดความสุขในความครอบครัวขึ้น หรือการบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่คนใดก็คนหนึ่ง หรือเกิดบกพร่องพอ ๆ กัน สาเหตุเหล่านี้จะเป็นบทเรียนสำหรับผู้จะมี ชีวิตครอบครัว ควรจะได้พิจารณาข้อคิดบางประการก่อนจะตัดสินใจแต่งงาน

(๔) สังคมโลกในอนาคตจะมีการเปลี่ยนแปลงไปและในขณะเดียวกันสังคม โลกก็ยังมีความมากมายทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ปัญหาของสังคมไม่ว่าจะในประเทศ หรือ ระดับโลก ก็ต่างมีปัญหาเหมือนกัน อย่างเช่น ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลาง คือ เงิน ใว้จ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำ ก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดัง คำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะลูกจ้าง นาน จ้างกับลูกจ้างนี้ ก็มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่ บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเท่าที่ควร ขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมีผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจ ของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างเนื่อง จากค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพและนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เท่านี้ เป็นต้น ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นสังเกตได้ว่าความขัดแย้งต่าง ๆ ถ้าฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งมักเสีย เช่น ถ้านายจ้างขึ้นค่าแรงค่าจ้างแก่ลูกจ้างนายจ้างก็จะรู้ว่า เป็นการเสีย เพราะต้นทุนสูงขึ้น เป็นต้น แต่ความขัดแย้งส่วนมาก เกิดขึ้น

เนื่องจากลูกจ้างรู้สึกว่าคุณนายจ้างเอาเปรียบหรือปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ลูกจ้างจึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ลูกจ้างต้องการ ทำให้เกิดสมาคมลูกจ้างและการนัดหยุดงาน เป็นต้น เพื่อให้มีกำลังต่อรองกับนายจ้างในการเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการ มีการรวมกำลังลูกจ้างเพื่อเจรจาท่อรองกับนายจ้างและใช้วิธีการอดทนเข้าหากันเจรจาปรับอารมณ์แล้วหาทางออกก็ทำให้ต่างฝ่ายเข้าใจกันไม่เอาเปรียบกันและกัน ต่างก็พอใจ นี่แหละการมีขันติช่วยให้ความขัดแย้งไม่มีแต่อย่างไรงี้ตาม ทุกฝ่ายมีความอดทน ต่อการเป็นอยู่ หรือ สถานการณ์ในปัจจุบัน รับรองจะพบแต่ความสุขในประเทศและระดับโลกความสำคัญของขันติในด้านต่าง ๆ คือ ทางด้านศาสนา ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมปัญหาทุกปัญหาที่สังคมโลก และทุกประเทศ รวมถึงสังคมไทยกำลังเผชิญอยู่นั้น เป็นบทเรียนราคาแพงที่ทุกคนได้รับ สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ทั้งระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ จำนวนประชากรที่มีคุณภาพต่ำเป็นจำนวนมากในสังคมเหล่านั้น

ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพที่สูงขึ้นไปแก่ ประชาชนในสังคมไทย ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคมก็เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกันมีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัวควรจะมีปัญหาด้านสังคม และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเสีย แล้วปัญหาต่าง ๆ หรือการมีขันติความอดทน ก็จะแก้ไขปัญหายากง่าย เพียง แค่คนมีจิตสำนึก อดทนสักนิดให้รู้จักคำว่า“หน้าที่ และมีวินัย” ปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เป็นแบบวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำกระแสดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันแก้ไข ปัญหาในระบบสังคม ค่านิยมอุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

การนำขันติธรรมมาประยุกต์ใช้กับการแก้ไขปัญหาด้านสังคมไทยนั้นขึ้นอยู่กับปัญหาของสังคมนั้นๆ อย่างมีประสิทธิภาพก็จะช่วยแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะความอดทนนั้นถือว่าเป็นสิ่งแรกในการกระทำสิ่งต่างๆ จำเป็นต้องมีความอดทนและใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ การบำเพ็ญบารมีนั้นมีปรากฏในชาดก และอรรถกถาชาดก โดยเป็นนิทานชาดกที่มีความสำคัญ เนื่องจากว่าเป็นนิทานชาดกที่เกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระพุทธองค์ ในพระชาติที่

เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงยินดีมุ่งมั่นในในการแสวงหาการตรัสรู้เองโดยชอบ ซึ่งเป็นอดีตชาติที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีข้อที่ว่าด้วยเรื่องของขันติบารมี คือ การบำเพ็ญที่เกี่ยวข้องกับขันติบารมีมีความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว ตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง และความปรารถนาแห่งจิตที่ต้องการสมความประสงค์สามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการสอนผู้อื่นได้ ซึ่งสังคมไทยควรนำมาเป็นเยี่ยงอย่างและนำมาใช้ในการรักษาบำเพ็ญบารมีของตนให้อย่างยิ่งๆ ขึ้นไป

๔.๒.๕ ขันติบารมีกับการพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจ

ในเรื่องเศรษฐกิจ จัดเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษย์ซึ่งมนุษย์ต้องดิ้นรนในแต่ละวันก็ไม่ใช่อื่นไกลก็เพื่อปากเพื่อท้องที่เรียกว่า ทำมาหากินนั่นเองเมื่อปัจจัยทั้ง ๔ ที่มีราคาแพงมากขึ้น ผู้คนอดอยากปากแห้ง เลยทำให้เกิดการขโมยสิ่งของต่างๆ มากยิ่งขึ้น ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกัน คนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ตี การกู้หนี้ยืมสิน ก็ดี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น การมีระบบเศรษฐกิจ ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครองชีพสูงขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยังมี การอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และ เชื่อว่า เมื่อมีสินค้า และมีการบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็จะมีความสุขและความเป็นอยู่ดีขึ้น ถ้าประกอบด้วยขันติความอดทน ในการใช้จ่ายอย่างประหยัด ต้องการเท่าที่จำเป็น พอใจในสิ่งที่มีเป็น ด้วยความอดทนต่อความยากลำบาก รอสักระยะหนึ่ง ระบบเศรษฐกิจอาจจะดีขึ้น ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บกั้มครองทรัพย์ หน้าที่การงาน และผลงานที่ตนได้มาหรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน

สรุปได้ว่าการนำขันติไปพัฒนาชีวิตจะเป็นประโยชน์ในหลายด้านด้วยกัน คือ (๑) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการรักษาศีล (๒) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการศึกษา (๓) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านการประกอบอาชีพ (๔) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านสังคม (๕) ขันติกับการพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจ

๔.๓ สรุป

สรุปได้ว่าหากบุคคลทั้งหลายมีความอดทนก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การงาน เป็นต้น โดยการประยุกต์ในลักษณะขั้นต้น ของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก กล่าวถึงความสำคัญของขันติในการรักษาศีลไว้ดังนี้ การรักษาศีลต้องเริ่มจากความอดทนของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก คือ อดทนโดยใช้จิตใจเป็นแกนนำในการพิจารณาเอาไว้อย่างมั่นคงว่า จะไม่ปลงชีวิตของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนคุกคามบุคคลอื่นให้ได้รับความทุกข์ทรมาน หรือจะไม่กล่าววาจาจาบจ้วงต่อผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย^{๒๓} ดังนั้นการบำเพ็ญขันติบารมี เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป โดยประเด็นที่จะสามารถนำมาศึกษาในส่วน of ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับขันติบารมี ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นก็มีความรุนแรงในหลายๆ ระดับซึ่งมีผู้กระทำความผิดที่แตกต่างกันออกไป และยังเป็นสาเหตุของปัญหาต่างๆ โดยมากเรามักจะมานั่งในเรื่องของปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการล่วงละเมิดต่างๆ ปัญหาครอบครัว ปัญหาความเครียด ฯลฯ และหาทางแก้ไขจากปลายเหตุ ส่วนปัญหาสังคมอื่นๆ ก็ได้แก่ ปัญหาสิทธิส่วนบุคคล ปัญหาการจำกัดสิทธิ ปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม การเกิดปัญหาความเครียดและการกดดัน ปัญหาทางด้านการศึกษาเหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งไม่ได้รับความสนใจมากเท่ากับพวกปัญหาอาชญากรรมอย่างที่เรารับกันคิดว่าสิ่งที่ปัญหาสังคมจะเกิดขึ้นนั้นมันก็เริ่มมาจากคนที่ได้รับความกดดันความกระทบกระเทือนทางจิตใจ แต่อะไร เป็นสาเหตุของความกระทบกระเทือนและความกดดันเหล่านั้นละนี่จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการที่เราจะเริ่มต้นแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพในยุคโลกาภิวัตน์ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ กลุ่มผู้นำก็มักจะถูกฉวยเอาไปแปรรูปเป็นเงินตราเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทำลายวิถีชีวิตชุมชนโดยสิ้นเชิง^{๒๔} ดังนั้นขันติบารมีบารมีจึงถือได้ว่าเป็นการขาดคุณธรรมจริยธรรม

สำหรับการประยุกต์ใช้ขันติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งเป็นเรื่องราวของสังคมไทยที่ได้รู้จักนำเอาขันติบารมีที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงดำรงสมณเพศเป็นพระโพธิสัตว์และทรงรักษาซึ่งขันติบารมีตลอด เพื่อปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต สังคมไทยเป็นสังคมพระพุทธศาสนา และมีการรักษาศีล ๕ สำหรับฆราวาส (ปุถุชน) ซึ่งต้อง

^{๒๓} พระกาญจนพงศ์ สุวณฺณวิโส, “ลักษณะขันติของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๒๔} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อังโน มหาวิตถาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ชีวิตและผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) และนันทาสถนะของนักวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕ - ๘๘.

อาศัยความอดทนในการรักษาศีลจึงจะสามารถระงับยับยั้งซึ่งใจมิให้กระทำผิดต่อศีลทั้ง ๕ ข้อ และนอกจากนี้ยังรวมไปถึงด้านการศึกษาที่จะต้องมีความอดทน อดกลั้นในการต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อให้เรียนจบ ส่วนเรื่องงานก็เช่นเดียวกันต้องใช้ความอดทนในหน้าที่ เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อสามารถกระทำได้อย่างนี้แล้วก็จะได้รับประโยชน์ของขันติ ๖ ประการด้วยกัน คือ (๑) ทำให้เป็นคนหนักแน่น ไม่อ่อนแอ ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญชีวิตทุกชนิดได้ (๒) ทำให้บุคคลมีมารยาทที่ดีงาม ไม่วุ่นวาย มักโกรธ (๓) ความอดทนช่วยพัฒนาคนให้เป็นบัณฑิต เป็นคนมีเสน่ห์น่ารัก (๔) ความอดทนเป็นบ่อเกิดของศีล สมาธิ และปัญญา (๕) ความอดทนเป็นเครื่องมือตัดต้นเหตุของความชั่วหลายทั้งหลาย และ (๖) ความอดทนช่วยให้บุคคลประพฤติพรหมจรรย์บรรลุธรรมได้รวดเร็ว